

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МАТЕРІАЛИ

круглого столу

«Зближення національних правових систем
та їхня взаємодія з міжнародним правом»

МАТЕРИАЛЫ

круглого стола

«Сближение национальных правовых систем
и их взаимодействие с международным правом»

PAPERS

of Round Table

«National Legal Systems Rapprochement
and Their Interaction with International Law»

14–15 вересня 2012 р.

Одеса
«Астропринт»
2012

УДК 341:340.116(477)(063)
ББК 67.9я431
М34

Збірник містить матеріали круглого столу «Зближення національних правових систем та їхня взаємодія з міжнародним правом», що відбувся на економіко-правовому факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова 14–15 вересня 2012 р. Круглий стіл організували відділ теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України та кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Призначено для наукових працівників і викладачів, практикуючих юристів, аспірантів та студентів юридичних спеціальностей.

Редакційна колегія:

Н. М. Оніщенко — доктор юридичних наук, професор;
В. П. Плавич — доктор філософських наук, професор;
Н. М. Пархоменко — доктор юридичних наук, професор;
О. О. Нігрєва — кандидат юридичних наук

Відповідальність за достовірність поданої інформації несуть автори.

© Інститут держави і права
імені В. М. Корецького, 2012
© Одеський національний
університет імені
І. І. Мечникова, 2012

ISBN 978-966-190-612-8

ЗМІСТ

Розділ 1 ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЗБЛИЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ТА ПРАВОВИХ СІМЕЙ СУЧАСНОСТІ

<i>Антонов В. О.</i> Проблема класифікації суб'єктів конституційно-правових відносин системи забезпечення національної безпеки	9
<i>Богініч О. Л.</i> Категорія «правовий порядок» у правових системах сучасності	12
<i>Борщевський І. В.</i> Судова практика як джерело права в Україні	15
<i>Горбатенко В. П.</i> Визначальні характеристики розвитку правової системи України	19
<i>Гусарєв С. Д.</i> Гармонізація законодавства як фактор удосконалення юридичної практики	24
<i>Домбровський О. І.</i> Магдебурзьке право в містах України	28
<i>Іваненко О. В.</i> Ефективність юридичної відповідальності: окремі питання	32
<i>Кадиевская И. А.</i> Правовой нигилизм в новом измерении современного общества	35
<i>Львова О. Л.</i> Аномалії у праві: загальна характеристика	41

А. С. Ткачук

*аспірантка кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Питання дослідження взаємозв'язку правосвідомості та правової системи є актуальним та недостатньо вивченим. У статті розглянуто поняття правосвідомості, юридичного мотиву волі, правової соціалізації, правової системи та їх взаємовпливу.

Правова система — це система всіх специфічних юридичних явищ, характерних для певної держави чи групи держав. Національна правова система — конкретно історичний, реально існуючий комплекс взаємопов'язаних правових явищ і юридичних засобів певного суспільства.

Правову систему складають:

- 1) різноманітні правові акти: нормативно-правові, акти тлумачення і застосування норм, а також діяльність відповідних суб'єктів зі створення таких актів;
- 2) різноманітні види та прояви правосвідомості;
- 3) стан законності та його деформації, тобто акти правомірної і неправомірної поведінки.

Узагальнюючи різні погляди щодо елементного складу структури правової системи, вчені виділяють такі її підсистеми: інституціональну, нормативну (регулятивну), ідеологічну, функціональну, комунікативну. Таким чином, поняття «правова система» включає в себе, по суті, всі правові явища: правотворчість, правосвідомість, правореалізаційну діяльність і правовідносини, правову ідеологію тощо. У змісті правової системи велике значення має правова свідомість, правова культура, розгляд явищ не тільки з вузько державної позиції, а й трактування в більш широкому колі позапозитивних правових феноменів — цінностей. Особливе місце в структурі правової системи належить правовій свідомості і правовій культурі [1, с. 67–68].

Правосвідомість як частина правової надбудови відіграє, поряд із правом, активну роль у суспільному житті. Вона містить як усвідомлення суспільством, класом, соціальною групою, ін-

дивідом потреби в загальнозначущих правилах поведінки, які повинна встановити держава, так і оцінку справедливості (або несправедливості) діючого правового порядку, перспектив, напрямків подальшого розвитку права [2, с. 430]. Правосвідомість відображає правову дійсність у формі юридичних знань і ціннісного відношення до права і практики його реалізації, правових настанов і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей в юридично значущих ситуаціях. Вона є джерелом правової активності і внутрішнім регулятором юридично значущої поведінки чи механізму її здійснення [1, с. 68].

Ми встановили, що правова система складається із різноманітних правових актів, а також діяльності відповідних суб'єктів зі створення таких актів. Доречним вважається згадати тут таке поняття, як юридичний мотив волі, який характеризує правосвідомість ідеологів політичних сил, що знаходяться при владі. Це особлива ідеологічна форма усвідомлення людьми потреб і інтересів у суспільстві, це свідоме прагнення і вимога опосередкувати суспільні відносини нормами права. Для того щоб отримати санкцію закону, економічні факти у кожному окремому випадку повинні прийняти форму юридичного мотиву [2, с. 431]. Із цього можна зробити висновок, що без правосвідомості неможливі правотворчість і право, а отже, і правова система. Однак важливо пам'ятати, що право створюється не правосвідомістю, а матеріальними умовами життя суспільства. Правосвідомість лише опосередковує цей процес. Право і правосвідомість взаємодіють між собою. Чинне право впливає на правосвідомість, створює уявлення членів суспільства про їх права і обов'язки, правопорядок. І навпаки, правосвідомість впливає на право, обумовлює нормотворчу діяльність держави.

Діюче у суспільстві право оцінюється у суспільній та індивідуальній свідомості з точки зору справедливості або несправедливості. В останньому випадку формуються уявлення про необхідність удосконалення правової системи. Отже, правосвідомість є своєрідним індикатором стану сформованості правової системи.

В ході дослідження ми встановили, що правосвідомість і правова система мають спільні риси. До складу правової системи входять нормативно-правові акти, правові установи, правотворчі органи, різновиди правосвідомості, стан законності

тощо. Правосвідомість — частина суспільної та індивідуальної свідомості, об'єктами якої є законодавство в цілому, окремі акти і норми, права, свободи і обов'язки особистості та інших учасників правовідносин, правозастосовчі акти, правомірна та протиправна поведінка, правопорядок та законність та ін. [3, с. 237]. Як бачимо, правосвідомість є складовою правової системи, і одночасно об'єктами правосвідомості виступають складові елементи правової системи. До того ж правосвідомість передбачає оцінку чинного права в цілому та окремих законів, юридичних норм, юридичних дій, рішень. Правосвідомість пов'язана з переживаннями людей, їх почуттями і емоціями відносно чинного законодавства і практичного застосування законів [4, с. 123–124]. Правосвідомість визначається реальними умовами життя суспільства, рівнем правопорядку та законності, діяльності державних органів, посадових осіб і громадян у галузі правових відносин [5, с. 117]. Це говорить про те, що між правосвідомістю та правовою системою існує стійкий зв'язок та взаємозалежність, вони тісно переплітаються і впливають одна на одну.

В контексті дослідження питання ролі та значення правосвідомості у формуванні правової системи слід згадати таку категорію, як правова соціалізація. Вона в значній мірі формує правову свідомість та впливає на становлення правової культури особистості. Правова соціалізація — це засвоєння людиною правових знань і вимог, поступове оволодіння необхідними соціально-правовими навичками з метою формування і забезпечення правомірної поведінки [3, с. 243]. Людина соціалізується, тобто отримує знання про корисні суспільні установки, протягом усього життя. На процес правової соціалізації впливає спосіб життя конкретної людини. Нерідко під впливом ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів людина змінює свої позитивні правові настанови на прямо протилежні. Призначенням правової соціалізації є передача накопичених у суспільстві норм і цінностей правової культури наступним поколінням; оволодіння мовою права, оперування правовими поняттями, формування навичок правомірного спілкування і взаємодія в соціально-правовому середовищі; мобілізація можливостей права для участі у правовому житті суспільства; накопичення настанов, що забезпечують орієнтацію в правовому просторі і

розробку стратегії поведінки у різноманітних юридичних ситуаціях. Правова соціалізація виступає як набуття особистістю таких соціальних якостей, що необхідні їй для входження в суспільство як певну правову систему. У зв'язку зі складністю соціальної структури суспільства правова соціалізація суспільства означає включеність в різноманітні соціальні групи, кожна із яких має свої уявлення, цінності, традиції тощо стосовно права, його використання і відношення до нього. Правовий аспект соціалізації має, таким чином, своєрідне і різко відмінне від інших аспектів соціалізації значення. Це впливає з того, що правова соціалізація є усвідомленням особистістю своєї соціальної ролі шляхом включення у соціально-правові відносини суспільства. Тобто правова соціалізація є головним напрямом формування особистості як громадянина. Результатом правової соціалізації є правова сформованість окремого індивіда, групи людей.

Слід підкреслити, що правовій свідомості властивий активний характер. В теперішній час їй належить значна роль в різноманітних галузях правового життя:

- у правотворчій діяльності під час створення юридичних норм;
- у правозастосовчій практиці державних органів і посадових осіб під час вирішення конкретних життєвих ситуацій;
- в процесі вибору варіанта поведінки всіма суб'єктами правовідносин;
- під час безпосереднього регулювання деяких відносин, коли за відсутності необхідної норми (прогалини у праві) правозастосовник керується власною правосвідомістю [6, с. 154].

Ми дійшли висновку про те, що правова система поєднує в собі три основні вектори: нормативний, організаційний та ідеологічний. Нормативний бік системи складають норми, принципи та інститути права. До організаційного елемента слід віднести правові установи. Ідеологічний елемент охоплює правові погляди, ідеї, уявлення, тобто правосвідомість. Ми встановили, що правосвідомість торкається кожного елемента правової системи, а відтак безпосередньо впливає на її формування.

Література

1. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. — К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2002. — 352 с.
2. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. — СПб.: Питер, 2003. — 576 с.
3. Иванов А. А. Теория государства и права: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / А. А. Иванов; Под ред. В. П. Малахова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. — 351 с.
4. Червонюк В. И. Теория государства и права: Учебное пособие. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 256 с.
5. Васильев А. В. Теория государства и права: Курс лекций / А. В. Васильев. — М.: Флинта: МПСИ, 2006. — 200 с.
6. Летушева Н. И. Теория государства и права: Учебник для студ. сред. проф. учеб. заведений / Н. И. Летушева, М. В. Летушева. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2008. — 208 с.

О. В. Тюріна

*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ*

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПОВУДОВИ СИСТЕМ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ

На сучасному етапі розбудови української державності однією з основних тенденцій розвитку національної правової системи України є її відкритість у взаємодії з іноземним та міжнародним правом, запозичення і використання в інтересах України прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, ідей, загально-визнаних міжнародних принципів, норм, стандартів. Реалізації зазначеного покликана сприяти юриспруденція і, зокрема, порівняльне правознавство, для якого притаманна орієнтація на світову правову науку і практику, з урахуванням тих нових взаємовідносин у світі, що складаються у третьому тисячолітті.

Проведення порівняльно-правових досліджень є актуальним у теоретичному і прикладному аспектах, що визначається мож-

ливістю більш повного осмислення існуючих правових явищ та тенденцій у розвитку права, вивченні та запровадженні позитивного досвіду інших держав у практику здійснення правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності в Україні.

З часу проголошення незалежності України йде пошук форм та засобів гарантування і охорони прав, свобод і законних інтересів людини в Українській державі. Для визначення шляхів і методів вирішення цих завдань все частіше застосовується позитивний досвід зарубіжних держав, в той же час Україна є самобутньою країною зі своєю історією, культурою, менталітетом, власним шляхом розвитку, в якому поєднуються загальноцивілізаційні і особливі, властиві лише Україні, тенденції. У зв'язку з цим існує потреба у розробці спеціальних процедур і механізмів для впровадження позитивних елементів організації і діяльності судових та правоохоронних органів інших держав в Україні, що визначає актуальність проведення відповідних порівняльно-правових досліджень. Одним з аспектів такого роду досліджень є вивчення організації і функціонування судових та правоохоронних органів різних країн в залежності від особливостей відповідних національних правових систем.

Дослідження особливостей організаційно-функціональної побудови судових та правоохоронних органів Німеччини, Франції, Англії і Сполучених Штатів Америки, а також загального і особливого національних правових систем цих держав дає підставу вважати, що організаційно-функціональна побудова судових та правоохоронних органів залежить від характерних особливостей відповідної національної правової системи певної правової сім'ї, що дозволяє окреслити типологізацію організаційно-функціональної побудови судових та правоохоронних органів різних держав і визначити відповідно романо-германський та англо-американський типи такої побудови.

Так, у ХІХ–ХХ ст. склалися два підходи до діяльності правоохоронних органів — «континентально-європейський» та «британсько-американський». Континентальна модель створювалася під впливом ідей Великої французької революції, зокрема, централізації державної влади, за якої головна відповідальність за стан правопорядку покладалася на національні, загальнодержавні органи. Британська модель склалася як продукт тривалого розвитку різних форм общинного самоуправ-